

■ Matej MEDVECKÝ

Na prahu studené vojny. Československé vojenské výzvedné spravodajstvo v rokoch 1945–1946.

Vojenský historický ústav Bratislava, Bratislava 2020, 216 s.

Dějiny zpravodajských služeb se pro specifickou náplň své činnosti dlouhodobě těší značné pozornosti. Nejinak je tomu i v česko-slovenském prostoru. Otázky spojené s vojenským zpravodajstvím jsou u nás předmětem zájmu nejen různých amatérských badatelů a autorů literatury faktu, ale také seriózního studia ze strany profesionálních historiků.

Portfolium „zpravodajské literatury“ aktuálně obohatila monografie s názvem *Na prahu studené vojny. Československé vojenské výzvedné spravodajstvo v rokoch 1945–1946*. Autor, historik Vojenského historického ústavu v Bratislavě Matej Medvecký, v ní zúročil svou dlouhodobou práci v oblasti historie československých tajných služeb. Připomeňme jeho odborné publikace *Spravodajské eso slovenského štátu. Kauza Imrich Sucký* (ÚPN, Bratislava 2007), *Za červené Slovensko. Štátná bezpečnosť a politické spravodajstvo na Slovensku v rokoch 1945–1948* (ÚPN, Bratislava 2011) a také jeho spoluautorství na dílech *V stopách „železného Félixů“*. *Štátná bezpečnosť na Slovensku v rokoch 1945–1989* (ÚPN, Bratislava 2012, spoluautoři Jerguš Sivoš a Peter Jašek) a *Vojenské dejiny Slovenska VII (1969–1992)* (MagnetPress Slovakia – Vojenský historický ústav Bratislava, Bratislava 2016, spoluautoři Igor Baka, Alex Maskalík a Pavel Minařík).

O tom, že je zkušeným autorem také na poli vojenských zpravodajských služeb, svědčí řada studií, které v minulých letech, ať již sám, či ve spoluautorství, vydal. Stačí připomenout ty, které vyšly na stránkách odborného časopisu *Vojenská história: Vojenské výzvedné spravodajstvo v roku 1946* (2019, roč. 23, č. 3, s. 66–91), *Československá vojenská diplomati po skončení druhej svetovej vojny* (2017, roč. 21, č. 3, s. 61–77),

Nepotrebný diplomat. Pôsobenie československého ataše v Štokholme po skončení druhej svetovej vojny (2015, roč. 19, č. 1, s. 60–80), *Úrad čs. vojenského přidělence v Berlíně v krizovém roce 1938 ve světle neznámého dokumentu* (2018, roč. 22, č. 4, s. 132–159, spoluautor Milan Vyhliďal) a *C. K. Evidenzbureau. K vývoju rakúsko-uhorskej spravodajskej služby* (2016, roč. 20, č. 3, s. 111–126, spoluautoři Jana Začková a Hubert Ondra).

Aktuální knižní novinka Mateje Medveckého se zaměřuje na problematiku vojenského zpravodajství (dle dobové terminologie šlo o 2. oddělení Hlavního štábu) v letech 1945–1946. Zpravodajské oddělení se v uvedené době muselo vzdát defenzivního zpravodajství (na úkor nově vzniklého Obranného zpravodajství /OBZ/ pod vedením nechvalně známého plk. Bedřicha Reicina) a následně vyvíjelo pouze ofenzivní činnost. Nadále však docházelo ke kompetenčním sporům mezi 2. oddělením HŠ a OBZ (oficiálně Hlavní správou Obranného zpravodajství, která byla posléze reorganizována na 5. oddělení HŠ). Bedřich Reicin mimoto také neustále zasahoval do personálního složení ofenzivního zpravodajství.

Každý historik zabývající se u nás vojenským zpravodajstvím naráží na limity dané určitým informačním deficitem. Zájemci o předválečnou zpravodajskou službu trpí nedostatkem pramenného materiálu nejen kvůli skartačním zásahům v květnu a září roku 1938, ale především kvůli rozsáhlé likvidaci zpravodajských dokumentů v noci ze 14. na 15. března 1939.

Podobné problémy čekají i zájemce o problematiku poválečného zpravodajství. Autor byl nucen pro svou práci čerpat především z archivních pramenů Archivu bezpečnostních složek v Praze, které v době svého deponování ve Vojenském historickém archivu v pražské Invalidovně poškodila katastrofální povodeň v roce 2002. Strojopisné stránky jsou sice po zamrazení a následném vysušení a vyčištění poměrně dobře čitelné, nicméně o poznání horší je stav dokumentů psaných rukou. Povodeň

zdevastovala také dochované fotografie. Kvůli tomu je podle Medveckého nemožné plně analyzovat pětinu až čtvrtinu dochovaných dokumentů.

Téma ani časové vymezení zmíněné monografie nebylo vybráno náhodně. Roli zde hraje určitá nevyváženost stavu poznání dané oblasti především v porovnání s mnohem diskutovanějším Obranným zpravodajstvím, kterému se naše historiografie s ohledem na jeho klíčovou roli v zápase o politickou moc věnovala maximálně. Domácí produkce se zaměřila také na osobu jeho přednosta plk. Bedřicha Reicina (na toto téma viz publikace historika Františka Hanzlíka z Univerzity obrany v Brně *Diskriminace a perzekuce vojáků v Československu v letech 1945–1955*. Powerprint, Praha 2015; *Vojenské obranné zpravodajství v zápase o politickou moc. 1945–1950*. ÚDV Policie ČR, Praha 2003 a *Bez milosti a slitování. B. Reicin – fanatik rudého teroru*. Ostrov, Praha 2011). Matej Medvecký uvedenou disproporcii zájmu vidí jednoznačně v neschopnosti vojenského zpravodajství (2. oddělení HŠ) zasahovat do poválečného politického vývoje v Československu. Z podstaty své činnosti nikdy nebylo a ani nemohlo být, na rozdíl od Reicinova OBZ, významným činitelem při utváření politického vlivu v československé armádě a postupem času se naopak stávalo spíše obětí politických změn v této ozbrojené složce.

Náhodné není ani vymezené období. První poválečné roky byly pro československé zpravodajství klíčové. Medvecký přitom poukazuje na dvě poměrně zásadní události. Předně v srpnu 1945 došlo k významnému a již zmíněnému omezení kompetencí 2. oddělení HŠ. V důsledku počínajícího boje o moc bylo z jeho pravomoci vyjmuto strategické obranné zpravodajství, které do té doby tvořilo jeho integrální součást, a došlo k jeho převedení pod Reicinovo OBZ. Ponechme přitom stranou, že kontrarozvědnou činností se Reicinovi zpravodajci pololegálně věnovali již několik měsíců. Druhé oddělení HŠ tak do budoucna realizovalo pouze ofenzivní zpravodajství v zahraničí, případně zpravodajství v pohraničních či sporných oblastech, což si vynutila nepřehledná poválečná situace. V této věci je také zajímavý a v publikaci nastíněný zpravodajský zájem 2. oddělení HŠ o aktivity Ukrajinské povstalecké armády (tzv. banderovců). K tradičnímu informačnímu zájmu o naše nejbližší sousedy přibýly i úkoly týkající se pátrání po různých osobách, zavlčeném majetku, analýzy velkého množství kořistních dokumentů (zvláště z produkce německých bezpečnostních složek), mapování činnosti domácích odbojových struktur atd.

Další zásadní zlom přišel podle Medveckého v následujícím roce, kdy byla přijata definitivní systemizace a došlo k vymezení předmětu a zaměření vlastní činnosti. Do komunistického převratu v únoru 1948 již žádné zásadní reorganizace či změny naší vojenskou rozvědku nepostihly.

Monografie je logicky a přehledně strukturována do dvou stěžejních částí. První velká kapitola s názvem *2. oddelenie Hlavného štábu* se se svými dvěma podkapitolami obecně zabývá vojenským zpravodajstvím v letech 1945–1946, přičemž se každému roku věnuje zvlášť.

Autor v ní odkrývá události spojené s obnovou 2. oddělení HŠ a problémy související s jeho personálním obsazením, které byly v souvislosti s bojem o moc v armádě stále více

zpolitizované. Nepřekvapí nás proto, že do poválečného 2. oddělení HŠ se nevrátil v podstatě žádný z jeho bývalých vedoucích funkcionářů. Předmnichovský přednosta 2. oddělení HŠ plk. gšt. František Hájek během války tragicky zahynul. Šéfovi našich zpravodajců v Londýně brig. gen. Františku Moravcovi jeho další působení ve zpravodajství znemožnil odmítavý postoj komunistů a nepřiznivá politická konstelace překazila také návrat předválečného přednosta analytické skupiny 2. oddělení HŠ plk. gšt. Františka Havla. Personální kontinuita s předcházejícím obdobím tak byla značně zpřetrhána. Z významných funkcionářů se na oddělení vrátil pouze plk. Karel Paleček, pro zajímavost jeden z příslušníků pověstné Moravcovy jedenáctky, a také mjr. gšt. Josef Zuska. Oba sice zastávali na nově budovaném oddělení významné funkce, nicméně křeslo přednosta připadlo podle politického klíče komunistovi pplk. JUDr. Antonu Rašlovi. K řešení personální otázky ofenzivního zpravodajství podle Medveckého nepřispěl ani fakt, že řada bývalých zpravodajců z předmnichovské republiky přešla z různých příčin do služeb komunisty ovládaného Obranného zpravodajství. Tím však problémy nekončily, protože Reicinovo OBZ zasahovalo do personálního složení 2. oddělení HŠ i nadále. Autor se ve své monografii vážně zabývá otázkou, zda se Bedřich Reicin svým snažením nepokoušel ofenzivní zpravodajství doslova absorbovat.

První část monografie objasňuje také vlastní organizaci ofenzivního zpravodajského aparátu. Medvecký odhaluje činnost a strukturu obnovovaných zpravodajských expozitur v československém pohraničí. Ty před válkou vznikly na základě polského vzoru a po osvobození se dočkaly své obnovy. V publikaci jsou pro ně užívány dva termíny, mimo tradičního, tedy Předsunutá agenturní ústředna, také Předsunutá zpravodajská ústředna. Bohužel i zde byl autor limitován stavem dochované pramenné základny, nicméně umně

využil informace z personálních spisů příslušníků 2. oddělení HŠ a z dostupných operativních svazků. Těm se povodeň z roku 2002 naštěstí vyhnula, takže se dochovaly kompletní. Na základě informací v nich obsažených autor ilustruje především problémy a nedostatky, s nimiž se naše rozvědka po druhé světové válce potýkala.

Druhá velká kapitola nazvaná *Československý vojenský diplomati po skončení 2. svetovej vojny* se věnuje aparátu vojenských a leteckých přidělců, tedy důležitému institutu spadajícímu právě pod 2. oddělení HŠ. Vedle dvou obligátních podkapitol popisujících záležitosti adaptace zahraničního aparátu a vlastní činnosti vojenských přidělců v poválečné realitě obsahuje ještě jednu podkapitolu, vlastně případovou studii, popisující činnost pplk. Aloise Čáslavky jakožto československého vojenského ataše ve Švédsku. Barvitě líčí problémy, s nimiž se obecně naše vojenská diplomacie potýkala koncem války a bezprostředně po ní.

Závěr Medveckého monografie tvoří fotografie 44 osob, které ve vojenském zpravodajství v předmněné době pracovaly a jsou zmíněny v textu. Mezi nimi však nenajdeme některé významné funkcionáře z uvedeného období. Pozorný čtenář bude například marně hledat fotografie přednosta pplk. JUDr. Antona Rašly nebo jeho zástupce plk. Karla Palečka. S tím nepřímou souvisí ještě jeden postřeh. Vzhledem k velkému množství uváděných osob by orientaci v publikaci jednoznačně prospěl jmenný rejstřík.

Text bohužel obsahuje poměrně velké množství překlepů, případně nechtěných slovakismů vyskytujících se při přímé citaci z česky psaných pramenů. Uvedeného si všimnou především čeští čtenáři. Dále bych poukázal na menší množství překlepů ve jménech zpravodajských důstojníků, například Arnošt Mrzena (s. 18 a 52), Jaroslav Suchozel, správně Jaroslav Suhomel (s. 52), Recin, správně Reicin (s. 99) a Oskar Polša, správně Oskar Pejša (s. 195).

Přes tyto marginální nedostatky, jdoucí spíše na vrub redakce než autora, Matej Medvecký poprvé představuje čtenářům téma v česko-slovenské historiografii spíše okrajové. Jak již bylo uvedeno, tato nedostatečná pozornost zřejmě pramenila z nemožnosti výzvědného zpravodajství ovlivňovat tehdejší překotný politický vývoj. Nicméně i tak se svým způsobem účastnilo probíhajícího boje o politickou moc v armádě. Nikoli aktivně, ale spíše jako „obět“ Reicinova Obranného zpravodajství.

V samotném závěru je třeba zdůraznit, že autor i přes objektivní obtíže dané stavem pramenné základny vytěžil z dochovaných archivních pramenů maximum. Čtenářům díky tomu může nabídnout kvalitní práci, přinášející ucelený pohled na problematiku vojenského výzvědného zpravodajství po druhé světové válce. Medveckého monografie bezesporu doplní mozaiku poznání složité problematiky poválečných zpravodajských služeb.

Milan Vyhlídal

■ Jan DVOŘÁK (ed.)

Scéna 1980–1989

Pražská scéna, Praha 2019, 560 s.

Pro správné pochopení toho, co se odehrálo v listopadu 1989 v Československu, je nezbytná znalost toho, co mu předcházelo. Tedy i mnohovrstevnatosti společenské situace na sklonku existence komunistického režimu. Pomalé probublávání nálad a názorů, v první půli osmdesátých let ještě zcela nemyslitelných a ve druhé části dekády již možných, se odehrávalo často v oblasti kultury, potažmo i některých kulturních periodik. Výjimečnou exkurzí do prostředí té části oficiální kultury, která během perestrojky nezřídka balancovala mezi povolenou, trpěnou až zakazovanou, je objemná antologie článků z časopisu *Scéna*, čtrnáctideníku, jenž liberálnější atmosféru v divadelní, filmové, televizní i hudební branži nejen mapoval, ale zčásti i spoluvytvářel.

Kompletní ročníky *Scény* jsou řadu let dostupné online na webu Ústavu pro českou literaturu Akademie věd, přesto je jejich knižní vydání cenné. Sborník sestavil poslední předrevoluční šéfredaktor listu Jan Dvořák, zjevně tedy editor nejpovolanější. Jeho pochopitelně osobní přístup má ale svá úskalí. Především si mohl odpustit ukřivděnost nad tím, že v některých porevolučních pracích bývá *Scéna* řazena mezi tiskoviny zcela poplatné době a konformní vůči totalitnímu režimu. Díkce zveřejněných článků *Scény* z doby před listopadem 1989 přece autory takovýchto soudů usvědčuje z neznalosti, dobového kontextu minimálně. Není tedy nutné věnovat jim pointu ediční poznámky. Naopak mohl Dvořák otevřeně přiznat členství v komunistické straně své i některých svých spolupracovníků. Vysvětlení motivace nejen členství samotného, ale především postojů komunisty, nepokrytě v té době stranicího lidem na opačném břehu, by mohlo být pro zkoumání sociologie tehdejšího kulturního diskurzu navýsost přínosné. Obecně platí, že zvláště pro generaci nepamětníků by více editorských vpisků (omezených zde sice vtipně, ale ne dostatečně na texty pod fotografiemi) nepůsobilo rušivě, ale účelně. U největšího minusu díla, absence jmenného rejstříku, je nutno objektivně poznamenat, že jeho vypracování by vzhledem k obsáhlosti materiálu znásobilo čas potřebný k přípravě publikace. Adekvátně tomu by se však navýšila přidaná hodnota knihy.

I tak jde o počin zasluhující ocenění. Především za pečlivý výběr materiálu a logiku v posloupném řazení. I ve *Scéně* osmdesátých let bylo jistě dosti nutného dobového balastu, ale celková úroveň převyšovala tehdejší standard. Vybrat proto to nejlepší a nejsignifikantnější muselo být obtížné. Přesto vznikl skutečný „best of“, který Dvořák navíc uvádí zajímavým vzpomínkovým textem.

To nejpodstatnější ale nabízejí dobové články samotné. Jiří Suchý, Jan Vodňanský, Ivan Vyskočil a další osoby za rané normalizace vyna-

žované z kulturního povědomí zde teď, za normalizace pozdní, defilují jako jeho integrální součást. Velký prostor dostávají ti, kteří jsou sice součástí oficiální kultury a popkultury, ale o jejichž kritických názorech pochybuje málokdo (Zdeněk Svěrák, Oldřich Kaiser s Jiřím Lábusem, Karel Šíp s Jaroslavem Uhlířem). Zajímavě – autorsky – se prezentují umělci, již sice uzavírali s režimem kompromisy, přesto svůj kredit dokázali udržet či znovuvybudovat (Miloš Kopecký, Bohumil Hrabal).

Nechybí nejznámější stať *Scény*: Vladimír Just ji nazval *Justa točit tak... (o televizní zábavě zevnitř i zvenčí)*. Tvrdý, otevřený odsudek cenzurních praktik Československé televize přivodil čtenářům pozitivní šok. Například o Jiřím Suchém Just uvádí: [...] *kdo a podle jakých kritérií si tu přisvojoval právo o nebytí Suchého v masmédiích, z čí subjektivní vůle či svévole se toto objektivní kulturně-politické záškodnictví dalo?* Jde o text z listopadu nikoli 1989, ale 1988! Dotčeným pak způsobil šok zcela opačný. V knize je otištěn dopis (ve *Scéně* tehdy nevyšel, je uveden jako příloha) ústředního ředitele ČST Jana Zelenky Jiřině Švorcové, předsedkyni Svazu dramatických umělců, který byl vydavatelem *Scény*. Z jeho díkce mrazí, a naopak vyvolává dojem nikoli konce osmdesátých, ale začátku se-

mdesátých let: [...] *to je opět tendence Scény: snaha zapomenout, že tu bylo „2000 slov“, označených v dokumentech ÚV KSČ jako kontrarevoluční pamflet, že tu byla hysterie 68.–69. roku, v níž byli svědkové a svedení. Proto také v konsolidačním procesu museli někteří z tvůrců nést větší díl odpovědnosti.*

Probouzející se občanské nálady i odvahu divadelníků a na druhé straně pokusy aparátčků v době agonie režimu omezovat progresivní počiny ukazuje rovněž *Scéna* nepokrytě. V létě 1989 dlouhodobě mapuje průběh kauzy zakázaného představení ústeckého Činoherního studia. Šlo o hru *Z Košic do Aše a ještě dál* Václava Beránka v úpravě Petra Poledňáka. Mělo jít o kus velmi kriticky popisující kariérismus, otevřeně jej připisující hlavně členům KSČ. Tato kritičnost a otevřenost však překročily krajské hranice a ústečtí funkcionáři nechali z obavy před větším ohlasem díla nejprve vypracovat několik negativních „odborných“ posudků a následně hru úředním zásahem stáhli z repertoáru. *Scéna* dokonce v této věci ostře polemizuje s článkem *Rudého práva* *Kde jsou hranice dialogu. K článku Causa z Košic do Aše a ještě dál... v časopise Scéna*. V něm (15. 8. 1989) píše šéf severočeského krajského odboru kultury Jiří Kostner o důvodech zákazu hry mj.: [...] *aby nebylo přestavby zneužíváno k oslabování socialistického společenského řádu... A přímo na časopis Scéna se obrací jednoznačně: V podtextech*

zde uveřejňovaných článků lze někdy snadno vypožorovat snahu působit na čtenáře z jiných než uměleckých pozic. Na fakt, že Kostner neposlal polemiku *Scéně*, ale *Rudému právu*, i na jeho formulace reagoval šéfredaktor *Scény* Dvořák v odpovědi více než trefně: [...] *obrátl-li se autor nikoli na redakci Scény, kam by slušností i tématem jeho článek náležel, ale rovnou na tiskový orgán politické síly státu, pak působí na čtenáře z jiných než uměleckých pozic – a to bez podtextu.*

Tuto přímou polemiku ještě převyšuje polemika nepřímá, explicitně nevyřčená. Paralelně s *Rudým právem* totiž *Scéna* začala zcela opačně vykreslovat osobu, jež byla pro režim (a jeho ústřední tiskové orgány) nejnenáviděnější. Už v listopadu 1988 mluvil Jan Přeučil v bilančním rozhovoru o Divadle Na zábradlí také o hrách *Autostop*, *Zahradní slavnost*, *Vyrozumění* a *Ztížená možnost soustředění*. Přeučil, syn vězně komunistického režimu a sám člen komunistické strany (myšlenka na vaňkovské, respektive sládkovské paradoxy se zde sama vkrádá), autora her sice nezmínil, ale i tak šlo o průlom. *Scéna* jej dokonala o několik měsíců později: v březnu 1989 Věra Ptáčková v nenápadné glose o životě výtvarníka Libora Fáry jmenuje několik autorů moderních dramát a na konci dlouhé řady jmen se opravdu skví jméno... Havel! Jeho nositel, v té době ve vězení, byl jen o pár týdnů dříve vykreslen v *Rudém*

právu v textu *Kdo je Václav Havel* jako zločinec z rodiny v podstatě nacistické. A v létě 1989, v době vrcholící kampaně téhož deníku proti petici *Několik vět*, vyšel ve *Scéně* rozhovor s Otomarem Krejčou, což by bylo ještě nedávno samo o sobě nemyslitelné (a i v této době v řadě jiných periodik stále těžko představitelné), v němž zpovídaný mluví o Václavu Havlovi (ale třeba i Milanu Kunderovi) zcela bez zábran.

I další texty uveřejněné ve sborníku dokazují výlučné postavení *Scény* jako relativně velmi svobodného prostoru, umocněné vysokou autorskou úrovní přispěvatelů, ať už šlo o respektované teatrology (Zdeněk Hořínek, Václav Königsmark), dodnes činné kulturní publicisty (Jan Rejžek, Jan Foll), či mnohé další. Časopis *Scéna* tak dostává důstojnou připomínku své pozitivní role. Čtenáři mají k dispozici cenný materiál k fundované diskusi na téma média a kultura na sklonku komunistické éry. Protagonisté *Scény* svou tehdejší úlohu popisovali vždy spíše cudně. Redaktoři a spolupracovníci některých dalších periodik vycházejících v osmdesátých letech měli v posledních desetiletích naopak tendenci své „zásluhy“ za postupné rozrušování režimu poněkud zveličovat. Je proto namísto otázka, zda by si podobně reprezentativní antologii nezasloužily i ony jiné tiskoviny. Jako první se nabízí jeden mládežnický týdeník.

Jakub Železný